

**УДК 37(091)(477) «1939/1957»**

**DOI: 10.35619/iiu.v1i19.590**

**Сорочинська Тетяна**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри теорії і методик початкової освіти  
Рівненського державного гуманітарного університету,  
м. Рівне, Україна  
ORCID: 0000-0002-0912-8663  
*e-mail: tanyasorochinska8@gmail.com*

**Третяк Оксана**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти  
Рівненського державного гуманітарного університету,  
м. Рівне, Україна  
ORCID: 0000-0002-4558-2863  
*e-mail: ksenijat2017@gmail.com*

**Синьчук Оксана**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти  
Рівненського державного гуманітарного університету,  
м. Рівне, Україна  
ORCID: 0000-0003-3041-1575  
*e-mail: oksanamishchenia@gmail.com*

## **ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ РІВНЕНЩИНИ (1939–1957): РЕФЛЕКСІЯ З ТОЧКИ ЗОРУ СУЧАСНОСТІ**

**Анотація.** У статті розкрито зміст професійної підготовки вчителя початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини в контексті освітніх реформ 1939–1957 років та проведено рефлексивний аналіз її складових із точки зору сучасності. Висвітлено стан освітньої сфери у регіоні до початку німецько-радянської війни, яка стала перешкодою для запровадження загального обов'язкового навчання та сприяла закриттю педагогічних закладів. На основі значної кількості архівних джерел схарактеризовано напрями професійної підготовки майбутніх фахівців у повоєнні роки (1945–1957) в Костопільському, Острозькому та Дубенському педучилищах області. Акцентовано увагу на організаційно-педагогічних засадах та особливостях діяльності педзакладів у контексті освітніх реформ означених років. Здійснено аналіз викладання навчальних дисциплін, розкрито специфіку та основні недоліки підготовки вчителів. Доведено негативний вплив ідейно-політичної складової, яка обмежувала ініціативу, світоглядну позицію та індивідуальність майбутнього фахівця; відокремленість радянської освітньої моделі від світової

практики. Обґрунтовано наслідки проведених радянською владою освітніх реформ, які, на перший погляд, хоч сприяли перебудові педагогічного процесу, проте були суттєво перевантаженими і не завжди ефективними.

**Ключові слова:** професійно-педагогічна підготовка, майбутній учитель, педагогічні училища, Рівненщина, радянська влада, освітні реформи, нововведення.

**Постановка проблеми.** Розвиток освіти в Україні постійно супроводжується змінами, перетвореннями і нововведеннями, які на певному історичному етапі переростають у кардинальні реформи. Трансформації, що відбувалися в освітній сфері в означений період і виявилися в ідейно-політичній заангажованості, нині застерігають суспільство від надмірної політизації освіти. Обрана проблема обумовлена суперечністю між об'єктивною потребою у теоретичному осмисленні історичних особливостей і тенденцій розвитку педагогічної освіти в 1939–1950-х рр., а також відсутністю системних досліджень, що розкривають сутність та специфіку змісту професійної підготовки вчителя у педагогічних закладах Рівненщини в повоєнний період.

Загальновідомо, що основними напрямками підготовки вчителя початкових класів є комплекс методологічних, педагогічних, методичних проблем, які ставляться та реалізуються шляхом залучення здобувачів освіти до практичної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення рівня їхнього професіоналізму. Теоретична підготовка передуватиме практичній й передбачає набуття педагогом суб'єктивно значущих знань, які створюють не лише образ бажаного освітнього ідеалу, але й концептуальну модель системи засобів та технологій досягнення поставленої мети. Освітні заклади як найважливіші інституції соціалізації людини, підготовки молоді до ролі активних суб'єктів майбутніх суспільних процесів, повинні бути винятково уважними до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, до нововведень у сфері освіти. Тому пошук інноваційних шляхів подолання існуючих освітніх проблем, підвищення якості освіти в Україні, вдосконалення професійної підготовки фахівців неможливе без вивчення та поглибленого аналізу освітніх процесів минулого.

У пропонованій статті ми ставимо за **мету** розкрити зміст та особливості професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів у педагогічних закладах Рівненщини (1939–1957) та здійснити рефлексивний аналіз його основних складових із сучасної точки зору.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Докорінна перебудова освітньої сфери на Рівненщині в 1939 р. пов'язана зі зміною політичного статусу Західної України та інтеграцією регіону в єдину радянську освітню систему (до того Рівненська область входила до складу Польської держави). Така система виступала знаряддям перетворення суспільства і стала процесом політичної соціалізації індивіда. Вона розглядалася державними владними структурами як самостійний напрям серед інших галузей економіки і побудована була з чітким визначенням цілей, змістом освіти, номенклатурою освітніх закладів і навчальних дисциплін. При цьому заклади освіти

підпорядковувалися та контролювалися адміністративними та спеціальними органами. Керівна влада ініціювала різноманітні за обсягом, змістом і характером освітні реформи, контролювала їх хід, відповідним законодавством визначала стратегічні напрями, цілі та принципи розвитку професійно-педагогічної освіти, а тому була стратегічним чинником змін в освіті (Сорочинська, 2021, с.12).

На початку жовтня 1939 р. в містах і селах Рівненської області було відновлено роботу шкіл і відкрито педагогічні училища для підготовки вчителів у Дубровиці, Острозі та Дермані. Та німецько-радянська війна загальмувала здійснення загальної обов'язкової освіти. Педагогічні заклади області припинили своє існування. Їхню роботу було поновлено влітку 1945 року. На Рівненщині почали функціонувати три педагогічні училища – в Острозі, Костополі та Дубно. Освітні заклади здійснювали підготовку вчителів початкових класів за скороченою програмою упродовж двох років навчання.

Вивчення та аналіз архівних джерел, навчальних планів і програм Костопільського, Острозького та Дубенського педучилищ 1945–1957 рр. свідчать, що зміст професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя становили такі дисципліни: гуманітарні, які охоплювали предмети психолого-педагогічного спрямування; методики навчання окремих предметів; природничо-математичні; суспільні; фізична культура; мистецтвознавчі; трудове навчання; військово-спортивна підготовка тощо. Слід відмітити, що навчальним планом було навіть передбачено факультативні години для вивчення студентами іноземних мов (Сорочинська, 2021, с.113–124), однак у процесі пошуку ми не віднайшли матеріалів, які б підтверджували це.

До початку нового навчального року в кожному з педучилищ Рівненської області в обов'язковому порядку було сплановано навчальну, виховну та позакласну роботу. Своєчасно було складено і обговорено на педагогічній раді календарний план діяльності училища на кожний семестр (методична, політико-виховна та культурно-масова робота). Навчальна частина: розроблявся стабільний розклад занять, який упродовж семестру не змінювався. Педагогічний процес здійснювався викладацькими колективами під суворим контролем дирекції педучилища за погодженням і в тісному зв'язку з партійними, комсомольськими, профспілковими організаціями. Акцентувалась увага на якості викладання дисциплін, ідейно-політичній спрямованості, науковості, на зв'язку навчального матеріалу з сучасністю (Архів, Рівне). Кожен викладач заздалегідь продумував і планував свою роботу з урахуванням відповідних вимог. Відповідально підбирав методичну, спеціальну (політичну) та художню літературу, орієнтуючись на специфіку викладання окремого предмета. Календарний план з кожної навчальної дисципліни розглядався на засіданні предметно-методичної комісії, після чого затверджувався директором педучилища.

Першочерговим завданням викладацьких колективів педучилищ повоєнних років було виправлення недоліків, спричинених війною: низький рівень освіти абітурієнтів; матеріально-технічне забезпечення; відсутність у бібліотечних фондах будь-якої літератури тощо. Низький рівень мовної та

літературної підготовки визначався тим, що студенти дуже мало читали, а тому мали обмежений словниковий запас і часто допускали орфографічні помилки. Аби усунути такі недоліки, викладачі педзакладів змушені були працювати в позаурочний час (Архів, Рівне). У процесі розгляду нового матеріалу закріплювали матеріал попередніх років. З огляду на це можемо стверджувати, що організація освітнього процесу педагогічних училищ була наближена до старших класів загальноосвітньої школи. Водночас варто зауважити, що при вивченні української літератури викладачі систематично наголошували на тісному взаємозв'язку української літератури з російською.

При вивченні навчального матеріалу з математики, який охоплював теми як з арифметики, так і з алгебри та геометрії, на заняттях розв'язували задачі різних типів із використанням даних п'ятирічного плану СРСР. На вивчення курсу відводилося 42 години на тиждень (Архів, Рівне), тобто 6 год. у день.

Зразковою на перший погляд була успішність з географії та фізики. У процесі роботи викладачі використовували різні види карт, різноманітні таблиці, які виготовляли власноруч, розв'язували задачі, практичні завдання. А ефективному засвоєнню навчального матеріалу з природознавства та хімії заважала не лише нестача підручників, відсутність мікроскопа, необхідних хімічних реактивів, а й обладнання та неможливість проведення дослідів. З метою спостереження та ознайомлення студентів з культурно-технічними рослинами проводилися екскурсії в сад, на присадибні ділянки, організовували заходи щодо вирощування рослин, озеленення паркової зони, перегляд фільмів на різні теми з подальшим обговоренням і аналізом (Сорочинська, 2021).

У процесі формування історичних знань здобувачам освіти наводилися порівняльні приклади з історії розвитку науки і техніки, висвітлювалися педагогічні погляди та ідеї вчених-новаторів того часу. У своїй роботі викладачі застосовували причинно-наслідковий метод дослідження історичних процесів. Словесні методи пояснення матеріалу підтверджувалися наочністю. Перевагу надавали темам, які не поглиблювали знання, а мали цілком ідейно-політичний характер і обмежували світоглядну позицію молоді. За даними архівних джерел, при засвоєнні навчального матеріалу з історії Конституції, історії СРСР, історії КППС, нової історії та методики історії труднощів у студентів не викликало. Архівні звіти педучилищ Рівненщини засвідчують про високий рівень успішності здобувачів з вище названих предметів. Та варто відмітити, що історію УРСР було вилучено з навчальних планів 1953–1956 рр., що, на нашу думку, зроблено цілеспрямовано, акцентуючи увагу молоді на пріоритеті Радянського Союзу, а отже знецінюючи роль українців у розвитку освіти республіки. Отож у здобувачів освіти формували розуміння основних закономірностей розвитку історії, давали знання про історичні процеси, факти та події, оминаючи історію власної держави.

Важливою складовою професійної підготовки педагогів була фізична та військово-спортивна підготовка. У річних звітах педучилищ Рівненщини повідомляється, що юнаки обов'язково проходили військову допризовну підготовку, а дівчата – фізичну. Для цього в кожному училищі діяв факультет

фізичного виховання та різноманітні секції (гімнастики, легкої атлетики, волейболу, шахів і шашок тощо), відвідування яких було обов'язковим.

Особливу увагу в повоєнні роки освітяни області приділяли розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів. У контексті цього В. Сухомлинський (1976, с. 419–654) зазначав: «Виховання неможливе без краси та мистецтва. Вчитель матиме багато переваг як вихователь, якщо буде володіти яким-небудь музичним інструментом... Якщо вчитель не володіє жодним музичним інструментом, то у нього повинен бути інший засіб впливу на людське серце... Вихователів потрібне витончене почуття краси. Він повинен любити, творити і оберігати красу в природі і в душі вихованців». Зміст естетичного виховання в педучилищах обмежувався переважно колективними відвідуваннями музею, театру, кіно, будинку культури. Хоча, з метою залучення здобувачів освіти до творчості, в педагогічних закладах працювали гуртки естетичного напрямку: художньої самодіяльності, танцю, драматичного, музичного, хорового, образотворчого мистецтва тощо (Архів, Рівне).

Виконуючи рішення XIX з'їзду КПРС про політехнізацію освіти, тобто з проведенням реформи 1952 р., зміст професійної підготовки вчителів зазнав деяких змін. Особливим було те, що педагоги почали приділяти більше уваги практичній роботі здобувачів освіти та залученню їх до сільськогосподарських видів робіт (Архів, Рівне). Їм пропонувалися різні форми роботи: колективна (виїзди в колгоспи району, висаджування рослин), групова (будівельні роботи бригад малярів і штукатурів, теслярські роботи в майстернях), індивідуальна (кожен виконував вказану роботу на земельній ділянці), рукоділля (вишивання, пошиття одягу, в'язання, плетіння тощо). За рівень знань здобувачів відповідали викладачі. За цим ретельно стежила адміністрація педучилища.

Про внесення коректив і доповнень до змісту професійної підготовки вчителів свідчать архівні джерела педзакладів 1954–1955 років. Так, у середині навчального року дирекції доводилося включати до навчального плану години двотижневої суспільно-виробничої практики. Програмою практики, затвердженою Міністерством освіти УРСР від 4 січня 1955 р., на її виконання було передбачено 72 години. Мета практики – закріпити набуті знання з курсу «Основи бібліотечної справи» як додаткової спеціальності (Архів, Рівне).

**Висновки і перспективи подальших розвідок.** Викладене дає підстави для висновків, що в цілому зміст професійної підготовки вчителів на Рівненщині у повоєнні роки був зорієнтований на перебудову педагогічного процесу в контексті поєднання навчального матеріалу з практикою, однак його негативною характеристикою стало значне перевантаження зайвим матеріалом, особливо політичного характеру, що обмежувало світоглядну позицію та творчу ініціативу майбутнього фахівця. Надмірна політизація освіти в радянські роки ізолювала її від світової практики, що, безумовно, негативно позначилося на підготовці вчителів, обмеживши їхні професійні та творчі можливості.

Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо у розгляді та аналізі організаційно-педагогічних умов та особливостей проведення педагогічної практики як важливої складової професійного становлення педагога.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

Сорочинська, Т. (2021). *Професійна підготовка вчителя на Рівненщині в контексті освітніх реформ 1939–1964 років : монографія*. Рівне, 2021. 234 с.

Державний архів Рівненської області. *Річні звіти педагогічних училищ на 1949–1951 н. р.* Ф. 2. Оп.3. Спр.28. Арк.6–8. *Переписка з районним відділом народної освіти зі школами та др. з питань підготовки кадрів та їх розстановки, 29 січня 1940 р. по 15 червня 1940 р.,* Ф. 2. Оп.2. Спр.106. Арк.6. *Річний звіт Дубенського педагогічного училища за 1947–1948 н. р.,* Ф.2. Оп.4. Спр.112. Арк.13. *Річні звіти педагогічних училищ за 1952–1953 н. р.* Ф.2. Оп.4. Спр.397. Арк.7–8; 103–104, Рівне.

Сухомилинський, В. (1976). *Сто порад учителям*. Київ, 1976. Т.2, сс. 419–654.

## **REFERENCES**

Sorochynska, T. (2021). *Profesiina pidhotovka vchytelia na Rivnenshchyni v konteksti osvitykh reform 1939–1964 rokiv : monohrafiia* [Professional Training of Teachers in Rivne region in the Context of Educational Reforms of 1939–1964: Monograph]. Rivne, 2021. 234 s. [in Ukrainian]

Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti [State Archives of Rivne Region]. *Richni zvity pedahohichnykh uchylyshch na 1949–1951 n. r.* F. 2. Op.3. Spr.28. Ark.6–8. *Perepyska z raionnym viddilom narodnoi osvity zi shkolamy ta dr. z pytan pidhotovky kadriv ta yikh rozstanovky, 29 sichnia 1940 r. po 15 chervnia 1940 r.,* F. 2. Op.2. Spr.106. Ark.6. *Richni zvity pedahohichnykh uchylyshch za 1952–1953 n. r.* F.2. Op.4. Spr.397. Ark.7–8; 103–104, Rivne. [in Ukrainian]

Sukhomlynskyi, V. (1976). *Sto porad uchyteli* [One Hundred Tips for the Teacher]. Kyiv, 1976. T.2, ss. 419–654. [in Ukrainian]

## **THE CONTENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF RIVNE REGION (1939-1957): REFLECTION FROM THE PERSPECTIVE OF THE PRESENT**

**Tatiana Sorochynska**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor  
at Theory and Methods of Primary  
Education Department,  
Rivne State University for the Humanities,  
Rivne, Ukraine  
ORCID: 0000-0002-0912-8663  
e-mail: tanyasorochinska8@gmail.com

**Oksana Tretiak**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate  
Professor at Pedagogy of Primary, Inclusive and  
Higher Education Department,  
Rivne State University for the Humanities,

Rivne, Ukraine  
ORCID: 0000-0002-4558-2863  
*e-mail: ksenijat2017@gmail.com*

**Synchuk Oksana**

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,  
Associate Professor at Pedagogy of Primary, Inclusive and  
Higher Education Department,  
Rivne State University for the Humanities,  
Rivne, Ukraine  
ORCID: 0000-0003-3041-1575  
*e-mail: oksanamishchenia@gmail.com*

**Abstract.** The article reveals the content of the professional training of primary school teachers in pedagogical institutions of Rivne region during 1939–1957. A reflexive analysis of the main components of professional training of a future specialist from a modern point of view was carried out. The state of teacher training in the region before the beginning of the German-Soviet war, which became an obstacle to the introduction of general compulsory education and contributed to the closure of pedagogical institutions opened in 1939–1940, is outlined and substantiated. On the basis of a significant amount of archival sources, the directions of professional training of future specialists in the post-war years (1945–1957) in Kostopil, Ostroh and Duben Pedagogical Schools of the region were characterized. Attention is focused on the organization and peculiarities of the activity of pedagogical institutions of Rivne region in the context of educational reforms of the specified years. An analysis of the teaching of academic disciplines was carried out and the specifics and main shortcomings of student training were revealed. The limitations of the Soviet educational model and its complete detachment from world pedagogy have been proven; the presence and negative influence of an ideological and political component that limited the initiative, outlook, and individuality of the future specialist. The consequences of educational reforms carried out by the Soviet authorities were analyzed, which, although at first glance, contributed to the restructuring of the pedagogical process, but significantly overloaded it. And most importantly, they limited educators in the development of Ukrainian statehood and what is most important – they limited educators in every possible way in the development of Ukrainian statehood (Ukrainian SSR) and formed love and loyalty to the Soviet Union.

**Keywords:** professional training, perspective teacher, pedagogical schools, Rivne region, Soviet government, educational reforms, innovation.

*Стаття надійшла до редакції 16.04.2024 р.*